

[ג. על קישוטי שערם בדפוס קראקא [ועוד

הערות זוטריות בעניני ביבליוגרפיה וחקר ספרים / חלק

שני

יעקב יצחק הכהן מיללער

מכון פליטת סופרים

א. ספר תורת החטאת להרמ"א

(תורת החטאת. קראקא של"ז (1577)

א. שם הספר

ראשית, על שם הספר. בדפוסים הקדמונים כתוב בשער זאת תורת החטאת, ראה בצילום דפוס של"ז, וכן באמת רשום אצל המרשימים תחת השם תורת החטאת, אמנם הוא טעות שאין זה שם הספר, שהרי כן כתב הרמ"א בהקדמתו להספר "וראיתי לקרא שם חיבור הקטן הזה תורת החטאת", ולכן לא ידעתי למה כתב המדפיס זאת באותו גודל האותיות כמו המילים תורת החטאת.

? ב. האם היה דפוס ראשון לפני שנת ש"ל

שנית, על דפוס תורת חטאת להרמ"א ראיתי קצת בלבול: באוצר הספרים של בן יעקב רשם 1. קראקא חש"ד. 2. שם ש"ל. 3. שם של"ז. 4. עוד עם תוס' הגהות מהמחבר שנ"א. 5. האנווא שפ"ח. ובעקד הספרים של פרידברג רשם על דפוס ראשון קראקא ובסוגריים [שכ"ט], ודפוס שניה שם ש"ל (127 דף) ודפוס שלישי של"ז (84, 20 דף). ודפוס רביעי שנ"א (84, 19 דף) ועם הגהות הר' פתחיה

מפפא"מ. ודפוס חמישי הענא שפ"ח.

אמנם באמת אין הדברים נרשמים כהוגן, הנה לא מסתבר כלל שהיה דפוס לפני ש"ל שהרי בהקדמת הרמ"א כתב "וכמו שהוא מבואר בספר תורת העולה" והרי הספר תורת העולה נדפס בפראג ש"ל ולא מסתבר שיציין בהקדמתו מה שעדיין לא נדפס. וגם שבדפוס של"ז רשום בשער "ועתה נדפס שנית ונוסף על הרשוני' שנדפס מתוך ספר הגיה הגאון מהר"ר משה איסרליס ז"ל קודם שנתבקש בישי' של מעלה", הנה רואין שדפוס של"ז הוא דפוס שניה.

וגם על מה שנרשם דפוס רביעי שנ"א "עם תוס' הגהות מהמחבר" הנה מה שהוטעו הוא משער דפוס שנ"א שכתוב "ועתה נדפס שלישיית ונוסף על הראשונים שנדפס מתוך ספר הגיה הגאון מהר"ר משה איסרליס ז"ל קודם שנתבקש בישי' של מעלה", אך באמת כבר הבאנו שכבר רשום בדפוס שני של"ז שנדפס מתוך ספר של הרמ"א.

ג. דפוס ללא שנת ההדפסה גרם לבלבול

אך האמת היא שהטעות היא שיש דפוס ללא זמן הדפסה, אלא רשום קראקא, גם חסר שם בשער שנדפס על פי הספר שהגיה הרמ"א קודם פטירתו, ותיאורה היא ס"ז דף שהוא כל הלכות איסור והיתר, ואח"כ שער חדש להלכות נדה וחלק זו הוא י"ד דף, ואח"כ 35 עמודים לא מוספרים שהוא המפתחות, גם ההקדמה וכל הספר בדפוס זו הוא באותיות רש"י לעומת השניים האחרים שהם באותיות מרובעות, וגם במקומות שהוא בשאר דפוסים ישנים בההקדמה בסוגריים שם נדפס ללא סוגריים, גם יש לו סיום אחר בסוף הספר, וכתוב שם בסופו: **תם ונשלם בעזרת בורא עולם יתעלה ויתרומם מן העולם ועד העולם אמן על ידי השותפים יהודה בר יוסף שליט, שמואל בר מרדכי ז"ל, משה בר משה ז"ל.** [שמות אלו השותפים הוזכר (הובא בתולדות הדפוס העברי עמ' 14) בספר דרש משה שנת ש"נ]

ולכן כנראה בטעות רשמו המרשימים שנדפס לפני ש"ל, משום שלא כתוב עליו שנדפס על פי הספר שהוגה ע"י הרמ"א חשבו שהוא דפוס קדום, אך באמת בדפוס זו כתוב על הרמ"א מהר"ר משה ז"ל, ועל השער כתוב "תחת ממשלת אדונינו המלך זיגמונדי השלישי" והרי הוא נעשה מלך בשנת שמ"ז (1587) לאחר מיתת המלך סטעפן בעטארי שמת בשנת שמ"ו (1586 למספרם).

וכנראה שהיא הדפוס שרשום בקטלוג צדנר עמ' 576 כדפוס שלישית קראקא ובסוגריים [Cracow 1590?] ודפוס רביעית שנ"א, אך לא ידעתי מאיפא לקוח שהיה באותו שנה, ואולי לקח הדברים על סמך מה שכתוב בקטלוג אופנהיימר מס' 557, 558 qu שהיא דפוס קראקא של"ז ומס' 559 qu שהוא

דפוס קרקא ש"נ, ומס' qu 560 הוא דפוס קרקא ש"א ובמס' qu 561 רשום שהוא דפוס קראקא בלי שום שנה, וכנראה מכאן לקח שיש דפוס ש"נ, אך באמת בקטלוג שטיינשניידר עמ' 31-1830 רשום קראקא ש"ל, וקראקא של"ז, וקראקא ש"א, וקראקא ובסוגריים רשם [1592-1612], וכנראה מכל דבריו שם שהביא ממספרי קטלוג אופנהיימר שלכא דפוס ש"נ ורק הוא דפוס אחד לאחר שנת ש"א. גם לא מסתבר כלל שיהא שני דפוסים תורת החטאת תוך שנתיים. אמנם לא ידעתי מאיפה לקח הדברים שהוא לאחר ש"א וקודם ש"ב, והרי אפשר להיות קודם שנת ש"א, ועדיין הדברים צריכים בירור אם נדפס קודם ש"א, בין ש"ז לש"א, או לאחריו.

[על קישוטי שערים בדפוס קראקא]

ד. זיהוי השנה לפי קישוט השער

אך לדעתי היה נראה שנדפס לפני ש"א דכך נראה בצורת השער שדפוס קראקא ללא זמן הוא באותו הציור של של"ז רק שהוא יותר כהה, והציור הוא פרחים מסובבים העמוד, ואילו דפוס ש"א הוא ציור אחר שהם שני צורות האוחזים בפרחים, וכשער זה כן הוא שער שאר הספרים משנת ש"א ואילך, וכן הוא שער ספר אפי רברבי שנדפס אז, וכן ראיתי בתולדות הדפוס העברי בפולין עמ' 15 שבסוף שנת ש"נ שינה המדפיס השער והכתב, ולכן יותר נראה שהוא מתקופה קדומה. אך עדיין צריך בירור לאיזה שנה וגם קשה למה בתוך ארבע שנים הדפיסו שני פעמים התורת חטאת. וגם בכל אופן קשה למה לא רשום בשער שהדפיסוהו על פי הספר שהגיה הרמ"א.

ופה הנני מעתיק צילומי השערים של דפוס של"ז וש"א ודפוס שחסר בו זמן הדפסה: (1). של"ז, (2) ש"א, (3) קראקא [חסרה שנת הדפסה], (4) שער הלכות נדה של קראקא [חסרה שנת הדפסה].

תורת החטאת. קראקא
(של"ז 1577)

תורת החטאת. קראקא
(שנ"א 1591)

תורת החטאת. קראקא]
[חסר שנה

הלכות נדה. קראקא
]]חסר שנה

ה. משנה זהירות בתיארוך שנת הדפסת הספר לפי קישוטי השערים

שוב שבתי והתבוננתי שאין דברינו עומדים בפני הביקורת הנכונה, ובכלל יש לדון על הסתמכותנו על הקישוטים, ולכן דברי פרידברג הנ"ל צריכים הסתייגות, ועדיין הדברים תלויים ועומדים בפני הבקאים בזה.

דהנה כתבתי לגבי הספר תורת חטאת דלאחר שנת ש"נ נעשה שינוי בשערי הספרים, ומזה דנתי על זמן הדפוס תורת חטאת אמנם לאחר שעיינתי עוד, בהרבה ספרי דפוס קראקא הנ"ל נוכחתי שבעיקר הדבר לסמוך על שערים וכדומה לא נראה כלל, וכמו שנוכח בזה. דכד נשוה יחד דפוס קראקא של

ספר (6) דרך חיים למהר"ל דפוס שמ"ט, (7) וטור דפוס שצ"א, (8) ולבוש דפוס שנ"ח, (9) ותנ"ך דפוס שנ"ה, וכן ספר (10) פרדס רמונים דפוס שנ"ב כולם הם באותו ציור של השער.

דרך חיים למהר"ל. קראקא,
(שמ"ט 1589)

לבוש. קראקא שנ"ח
(1598))

תנ"ך. קראקא שנ"ה
(1595))

פרדס רימונים. קראקא
(שנ"ב) 1592

והרי רואים שאין לדון על זמן ההדפסה מציורי השערים, שהרי במשך זמן כל כך ארוך השתמשו באותו שער, ובכל זאת באמצע הזמן זה השתמשו בשערים אחרים. ראה בשער תורת חטאת שנ"א שהוא באמצע זמן הנ"ל ובכל זאת יש לו שער אחר, וכן הוא השער של ספר (11) מטה משה דפוס שנ"א, וכן בספר (12) פני יצחק אפי רברבי דפוס שנ"א וכן בספר (13) חסדי ה' דפוס שנ"א.

מטה משה. קראקא שנ"א
(1591))

פני יצחק אפי רברבי. קראקא
(שנ"א) 1591

חסידי ה'. קראקא שני"א
(1591))

אולם כנראה מזה שבאמצע זמן הנ"ל שדפוסי שנ"א נעשו בצביון הנ"ל כנראה שזה היה דוקא בשנת שנ"א שהשתמשו בצביון אחד, אבל בשנים אחרות אין השוואה בין השערים.

וכן רואים דשער דפוס תורת חטאת דפוס של"ז וכן ספר (14) מנחה חדשה דפוס של"ו הוא אותו שער שער ספר (15) פירוש המלות דפוס ש"מ, וכן הוא בספר (16) אמרי נועם דפוס שנ"ח [זאת אומרת

באותו שנה של דפוס הלבוש בציון 8].

(פרקי אבות – מנחה חדשה. קראקא של"ו (1576)

פירוש המלות. קראקא ש"מ
(1580))

(אמרי נועם. קראקא שנ"ח 1588)

וכן אנו מוצאים שהשתמשו עם השער של התורת חטאת ללא זמן לאורך הרבה שנים. ראה בספר (17) המוסר דפוס של"ז, ובספר (18) שערי אורה דפוס ש"ס^[1], וכן הוא בספר (19) שערי תשובה דפוס שמ"א, וספר (20) תולעת יעקב דפוס שמ"א, וספר (21) שו"ת שארית יוסף דפוס ש"נ, וספר (22) אהל יעקב שנ"ט.

ספר המוסר. קראקא של"ז
(1577))

שערי אורה. קראקא ש"ס
(1600))

שערי תשובה. קראק ש"א
(1681))

תולעת יעקב. קראקא
(ש"א 1581)

שארית יוסף. קראקא ש"נ
(1590))

אהל יעקב. קראקא ש"א
(1591))

ועכ"פ צריכים משנה זהירות לקבוע הזמנים, וגם שאף באמצע זמנים אלו יש שרואים פתאום באותו התקופה שער משונה שלא השתמשו עוד, ראה בספר (23) דרש משה דפוס שמ"ט, שהוא שער שלא השתמשו אז, והוא השער של ספר באר מים חיים דפוס שע"ו.

דרש משה. קראקא
(שמ"ט 1589)

ו. קישוטי שערים בדפוסים מאוחרים מחקים את המהדורה הראשונה

עוד יש לעורר בענין זה הוא שקצת תמוה מה דלפעמים הדפיסו ספרים ללא ציור על השער לדוגמא בסמ"ק דפוס שנ"ו, וספר עבודת הקודש של"ז.

אולם לבי אומר לי שלפעמים עשו הספר באיזה שער כדי לדמות לדפוס ראשון ראה בשער זהר דפוס מנטובא ושוה לו דפוס לובלין (שפ"ג), וגם שערי אורה דפוס קראקא דומה לדפוס מנטובא אך בשינוי של הפרחים וגג השער, ולכן הספרים שבדפוס הקודם היה ללא שער הדפיסו בדפוס שלאחריו ג"כ ללא שער, וכן באגרת התשובה דפוס קראקא שמ"ה ללא שער ודומה לו דפוס פראג שנ"ו, ולכן בסמ"ק נעשה בדמיון לדפוס קרימונא וכן ספר עבודת הקודש בדמיון דפוס וויניציאה שכ"ז, וכן בפרדס רמונים דפוס קארעץ תק"מ דומה לדפוס שנ"ב.

ובכלל נראה שהשערים של קראקא (תורת חטאת ללא זמן והדומה לו) הוא לקוח מדמיון של מנטובא, ודפוס וויניציאה לקחו שערים אלו של קראקא, ראה בספר מדרש שמואל בדפוס וויניציאה, וספר אגדת שמואל דפוס הנ"ל.

והנני מחכה לתשובת הבקיאם על בירור ספר תורת חטאת.

[1] כך רשום בכל דורשי רשומות על פי העולה מהרשום בשער ושמ"ח בה' ומספר ושמחו הוא ש"ס, אולם לענ"ד הוא דפוס שמ"ה, לפי שכד נעיין היטב יראה שעל תיבת ושמחו יש שני קוים לאחר ה"מם" וגם על ה"הא" של ה' יש שני קוים, ולכן נראה שהפתרון הוא שמ"ה וכן ראיתי בקטלוג הספריה הלאומית מרשימת גרשום שלום על פי רשימת סותבי 1926 (מס' 286) שנמכר טופס של ס' שערי אורה שנדפס בקראקא 1585, וכתב "שנבדל שם בפירוש מהוצאה זו", אמנם לדעתי נראה שזה הוא אותו דפוס אלא שברשימת סותבי פתרו כהוגן הקוים על המילים שרשום בשער.